

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Омара Мохамеда Алі Адріса «Ненасильницький політичний протест в Україні в умовах демократичної трансформації», подану на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 2⁷.00.02 – політичні інститути та процеси

Текст дисертації засвідчує, що здобувачем розглянуто актуальні теоретико-методологічні та прикладні проблеми дослідження ненасильницького політичного протесту як ефективного засобу боротьби громадян за свої права. Питання, що розглядаються в дисертації, набувають особливої гостроти у контексті кризи легітимності політичної влади в Україні, що неухильно загострюється і створює неабиякі загрози не лише для правлячих кіл, а й для незалежності країни. Низька функціональність наявних в Україні управлінських структур, відсутність стабільних та ефективних ліфтів між владою й народом закономірно викликає масове незадоволення громадян.

Актуалізує дослідження й брак наукової літератури, присвяченої дослідженню феномену ненасильницького протесту в Україні на етапі демократичної трансформації. По суті справи, пропонована дисертація є одним із перших досліджень, де здійснено комплексний аналіз ненасильницького політичного протесту в Україні у контексті світового досвіду. У роботі лаконічно й чітко визначено об'єкт і предмет дослідження, його мету та завдання. Не викликає заперечень й аргументація її наукової новизни.

Методи дослідження видаються адекватними для пошуку відповідей на дослідницькі питання, що ставить перед собою здобувач. Наприкінці кожного розділу подано обґрунтовані висновки, які відповідають тексту дослідження.

Дослідження побудоване логічно, збережена послідовність викладу матеріалу, не порушено зв'язок між його структурними частинами.

Слід наголосити на повноті опрацювання та систематизації джерел і наукової літератури за темою дослідження. Не можна не погодитися із висновками здобувача про те, що майже поза увагою вчених залишився процес дослідження законодавчого, нормативно-правового забезпечення проведення акцій ненасильницького протесту на загальнонаціональному та регіональному рівнях. Потребує подальших зусиль аналіз причин, що породжує масове незадоволення і політичний протест в окремих районах країни, а також пошук шляхів мирного виходу із конфліктних ситуацій, в які потрапляють регіональні спільноти і держава загалом (с. 49, 175).

Автором здійснено ґрунтовний аналіз класичних та сучасних підходів вивчення ненасильницького політичного протесту в політичній теорії. Дисертантом аргументовано доведено органічний зв'язок феномену ненасильства з релігійно-філософськими настановами загалом, та ідеями його ідеологів, таких як Махатма Ганді і Мартін Лютер Кінг зокрема (с. 26–28). Заслуговує на увагу й аналіз в дисертації протестної поведінки людей в межах сучасних моделей і концептів: соціології громадських рухів, відносної депривації, колективної поведінки, сучасного соціального конфлікту та ін. (с. 29–47).

Важливим чинником цивілізованих відносин є відповідність українського законодавства та практики проведення мирних акцій протесту європейським стандартам, а отже, активна співпраця в цьому контексті з міжнародним фахівцями й інституціями. Аналіз нормативно-правової бази цієї сфери суспільних відносин дозволив здобувачеві зробити ґрунтовні висновки та узагальнення. Так, попри формальну імплементацію міжнародних правових норм у сфері прав і свобод людини у вітчизняне законодавство, залишається актуальним питання їх реального впровадження шляхом прийняття спеціальних законів і підзаконних політико-правових актів. За відсутності в Україні закону, що регулює порядок організації та

проведення мирних зборів, демонстрацій, пікетування, страйків та інших форм висловлення позиції громадян з певних питань, ця сфера суспільних відносин залишає широке поле для зловживань влади у напрямі обмеження прав і свобод громадян (с. 68).

Характер, масштаби та спрямованість акцій ненасильницького протесту значною мірою залежить від його інституційної структури, тому логічним і обґрунтованим є аналіз змісту і тенденцій розвитку інституційної структури ненасильницького протесту в Україні, зроблений дисертантом у другому розділі. Інституційним фоном розвитку протестних форм політичної участі громадян є діяльність політичної опозиції. У контексті дослідження феномену ненасильницького протесту особливий інтерес викликає діяльність позапарламентської опозиції як організованого суб'єкта протидії існуючій владі і носія альтернативних шляхів розвитку. Однак, за висновками здобувача, політична опозиція в Україні напередодні та в ході подій на Євромайдані послідовно втрачала свій авторитет і привабливість для громадян (с. 90–91, 112).

Неодмінним суб'єктом ненасильницького політичного протесту є опозиційні політичні партії, від якості яких багато в чому залежить ступінь довіри до обраних представників влади, оскільки саме політичні партії делегують левову частку кандидатів на виборні посади. У дисертації проілюстровано низький легітимізаційний потенціал існуючих в Україні політичних партій, а діяльність окремих із них в регіонах країни скоріше вносила розкол, ніж сприяла єдності української нації (с.76–79).

Реалізація ефективного масового ненасильницького протесту практично неможлива поза впливом громадянського суспільства. Тому його зрілість, відповідність інституційної структури запитам сьогодення є важливим чинником організації спротиву антинародній владі. Величезну роль тут грають мережеві структури, які за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій здатні у короткий час мобілізувати великі маси людей. Водночас дисертант робить важливе зауваження про те, що

новостворені інституції громадянського суспільства часто втрачають свою суб'єктність саме як незалежні громадські об'єднання, оскільки насправді створюються і фінансуються державою або політичними партіями і виконують їх інтереси (с. 80–81).

У контексті аналізу розгортання масового руху ненасильницького політичного протесту під час Помаранчевої революції та Революції гідності особливий інтерес викликають не лише формалізовані інституції, але й самоорганізовані об'єднання громадян та ініціативи. Тому особливу увагу в роботі приділено аналізу практики функціонування Майдану та Євромайдану (с. 83–90).

Непересічне значення для нас має вивчення позитивного досвіду мирного переходу від авторитаризму до демократії, зокрема перебігу «кольорових» революцій в країнах Центральної та Східної Європи, а також окремі аспекти революційних подій в країнах Близького Сходу та Північної Африки у рамках «арабської весни».

На справедливе зауваження здобувача, мирний перехід від авторитаризму до демократії унаслідок реалізації політики ненасильницького протесту в країнах ЦСЄ влучав низку послідовних етапів, а також реалізацію певних заходів, процедур і технологічних прийомів, що мали національну специфіку. Водночас усі вони зводилися до лібералізації існуючого політичного режиму, відміни монополії комуністичної партії на владу й створення правових засад політичного плюралізму, проведення виборів на альтернативній основі, легалізації політичної опозиції і реабілітації жертв політичних репресій, інституалізації громадянського суспільства, забезпечення певної свободи ЗМІ, поглиблення діалогу між владою та опозицією тощо. Усе це відбувалося на тлі масових мирних протестів як ефективного засобу тиску на владу. Значну роль у цих процесах відіграло студентство та молодь (с. 134–135).

Дисертант зробив правильні висновки та узагальнення щодо причин та передумов «арабської весни». Серед них: загострення кризи між державою,

владою і суспільством, між етнічними і конфесійними групами; відсутність механізмів і каналів впливу суспільства на процеси управління державою; активізація інституцій громадянського суспільства та окремих груп населення загалом у боротьбі за покращення соціально-економічних умов життя, протидії корупції, проведення конституційної реформи, організацію чесних виборів; пошук нової моделі суспільного устрою (с. 152–153).

Аналізуючи специфіку виникнення масових акцій протесту в Україні, дисертант справедливо наголошує на їх певній алогічності, коли сплески масових акцій протесту не співпадали із масовими суспільними настроями, пов'язаними із падінням рівня життя або невдоволенням діями влади. Політична та громадська активність громадян була швидше епізодичною, ситуативною і зорієнтованою на певну конкретну проблему (с. 173). Загалом же масовий протестний рух в Україні вписується у парадигму «кольорових революцій» в інших країнах світу.

Не ставлячи під сумнів наукову та практичну значимість основних положень наукового дослідження, слід звернути увагу автора на певні дискусійні моменти:

1. У підрозділі, присвяченому висвітленню концептуальних засад ненасильницького політичного протесту, варто було більше уваги приділити його органічному зв'язку із сучасними течіями пацифізму.

2. У розділі, присвяченому аналізу інституційної структури ненасильницького політичного протесту, було б доцільно показати процес інституалізації Євромайдану: від його стихійного виникнення – до перетворення на центр керівництва та управління рухом політичного протесту.

3. Матеріали третього розділу, присвяченого аналізу подій «арабської весни», потребують систематизації за проблемно-хронологічним принципом.

Водночас, висловлені зауваження та побажання носять рекомендаційний характер і не применшують позитивного враження від роботи.

